

ȘCOALA GUSTI ȘI MONOGRAFIILE PE PROBLEME

ADRIAN PĂDURE*

ABSTRACT

GUSTI'S SCHOOL OF SOCIOLOGY AND PROBLEMS-CENTERED MONOGRAPHS

The material presented here is part of a broader doctoral research project. This article reexamines the origin of problems-centered monographic research method within the Gusti School, challenging a long-standing historiographical misattribution. Building on Pompiliu Caraiolan's 1971 study, the introduction of this method was, and still is, attributed to Anton Golopenția. Drawing on archival correspondence between Golopenția and Cornel Grofșorean, the article establishes that the method of centering monographic research on specific social problems emerged independently within the Social Institute of Banat-Crișana. Chronological and textual evidence shows that Grofșorean had already implemented this approach in campaigns such as Belinț (1934), prior to any contact with Golopenția. Problem-centered monograph was primarily shaped by Grofșorean's pragmatic and intervention-oriented vision, representing not a deviation caused by limitations, but a deliberate epistemological innovation aimed at addressing urgent social realities. By establishing the correct intellectual authorship, this study renders any future reference to Caraiolan's account obsolete and restores Cornel Grofșorean's rightful place as the true architect of one of the most important research innovations of interwar Romanian sociology. The narrative blends personal reflection, biography and epistemological critique, highlighting the interplay of totalitarianism, academic politics and methodological evolution in interwar Romanian sociology.

Keywords: Gusti School, Anton Golopenția, Cornel Grofșorean, problems-centered monographs, deconstruction.

„Am spus că dacă ar fi s-o fac încă o dată, n-aș mai face-o așa. Adică, aș centra-o pe o anumită problemă. Nu o descriere generală, tablou general al satului Nerej, ci o problemă specială, care ar fi fost geneza și dezagregarea formelor de

* PhD, Doctoral School of Letters (SDL), University of Bucharest, e-mail address: adrianpadure@yahoo.com.

„**Revista română de sociologie**”, serie nouă, anul XXXVII, nr. 1–2, p. 47–59, București, 2026
DOI: 10.59277/RJSoc.2026.1-2.03

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

devălmășie. Aș lăsa deoparte tot ce nu era în legătură cu această problemă. N-aș mai fi publicat, de pildă, ce a scris Rainer despre antropologia fizică de acolo. Nici o legătură cu treburile care mă interesau pe mine” – Henri H. Stahl (Rostás, 2000, p. 92).

Rândurile de mai sus au constituit principalul declanșator al ideii de a încerca să refac o monografie gustiană. Aceste rânduri îi aparțin unuia dintre cei mai importanți membri ai Școlii Gusti, iar monografia la care se referă – *Nerej, un village d'une region archaique* – reprezintă una dintre cele mai însemnate realizări editoriale ale Școlii.

Mi-ar fi plăcut să vă pot spune că pe această emblematică lucrare am încercat s-o refac, dar întâmplarea a făcut să aleg o alta, pe cea despre care același Stahl spunea că „nu e nici pe departe o demonstrație de monografie sociologică gustiană” (Stahl, 1981, p. 385).

E însă lucrarea care a prilejuit întâiul meu contact cu monografiile Școlii Gusti.

În urmă cu mai mulți ani, pe când eram student în anul I – decepționat de statutul pe care antropologia culturală, disciplină pe care doream s-o urmez, îl avea în sistemul universitar românesc de pe atunci – s-a întâmplat ca în biblioteca Arhivei de Folclor a Academiei Române, mai întâi și mai întâi, să dau peste monografia *Clopotiva, un sat din Hațeg*. Publicată în 1940, această monografie nu a fost rezultatul unei campanii monografice clasice, cum aspru s-a exprimat Stahl, ea fiind realizată, după cum precizează Ion Conea, conducătorul lucrării, de „un grup de treisprezece prieteni, o echipă studențească regală, încadrată de câțiva colaboratori specialiști, în campania echipelor regale din vara anului 1935” (Conea, 1940, p. XVIII).

Îmi propusesem, încă de la acea timpurie lectură, să ajung la Clopotiva, iar pe când scriu aceste rânduri, am încheiat un proiect de cercetare doctorală care a urmărit refacerea acestei monografii, aplicând metoda mai sus descrisă de Stahl, centrarea pe o problemă. Dacă obiectivul inițial viza cercetarea întregului spectru al „manifestărilor spirituale” din schema gustiană, amploarea acestui demers (într-un târziu conștientizată) a determinat o restrângere la studiul etno-thanatologic al riturilor funerare din Clopotiva.

Articolul de față constituie o aprofundare a segmentului din teza doctorală consacrat genezei acestei inovații în metodele de cercetare monografică.

În cadrul Școlii, metoda centrării pe probleme era o abatere de la canoanele monografiei gustiene, Stahl făcând declarația¹ de mai sus spre sfârșitul anilor '80, la o distanță de peste 40 de ani de la momentul realizării monografiei Nerej. Stahl referindu-se aici la campania pe care a condus-o el însuși, cea din 1938, care a fost

¹ Stahl revendică această poziționare încă dintr-o autorecenzie a monografiei Nerej, publicată în 1942 (*Sociologie Românească*, nr. 7–12, 1942, pp. 623–627), o recenzie neașteptat de critică la adresa metodologiei gustiene a monografiilor exhaustive, dar nu tot atât de drastică precum opinia exprimată aici, în interviurile cu Zoltán Rostás din anii 1985–1987.

o campanie de completare a materialului adunat în prima cercetare monografică a Nerejului, desfășurată în anii de pionierat ai Școlii, în 1927. Utilitatea acestei a doua campanii a fost motivată de necesitatea publicării unor monografii care să ilustreze concepția sociologică a Școlii Gusti, urmând a fi prezentate în cadrul celui de-al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie, programat să se desfășoare în 1939, la București (Stahl, 1981, p. 370).

„Cred că a fost o concepție greșită de la început, concepția lui Gusti, mi-am dat seama mult mai târziu, când am văzut că efectiv, concret nu se poate ajunge la o sinteză monografică, așa cum o voia Gusti. Nu se poate. Atunci a fost ideea de a se centra pe anumite probleme” – H. H. Stahl (Rostás, 2000, p. 92).

Până aveam să ajung la acest capitol din istoria Școlii Gusti, am înclinat să-i atribui această metodă inovativă lui Anton Golopenția. Asta i-am spus și profesorului Silviu Angelescu, cel care avea să-mi fie conducător de doctorat, când i-am prezentat proiectul de cercetare doctorală: „Vreau să refac o monografie gustiană, dar după cele mai avansate metode de cercetare, dezvoltate de Anton Golopenția în ultimii ani de existență ai Școlii”. Profesorul Angelescu a fost elev al unui membru important al Școlii Gusti, al lui Mihai Pop.

Pe măsură ce aprofundam literatura gustiană, aveam să ajung la adevăratul autor al acestei inovații, dar nu înainte de a-l cunoaște pe Anton Golopenția, inevitabil aflând și de tragicul său sfârșit. Întrucât parcursul său academic are relevanță pentru analiza inovației în cauză, e necesar să fie adus în discuție strălucitorul său început.

Anton Golopenția s-a născut la 12 mai 1909, în localitatea Prigor, Caraș-Severin. În monografie va intra odată cu campania din Cornova, Basarabia (1931), și nu cu aceea din Runcu, Gorj (1930), cum eronat apare și la nume atât de însemnate pentru studiul Școlii Gusti, cum ar fi Zoltán Rostás (Rostás, 2005, p. 123). Această confuzie poate fi datorată prezenței lui Golopenția la Runcu, înaintea campaniei din Cornova, însă nu ca participant în cadrul campaniei monografice de la Runcu. Stahl, alături de Constantin Brăiloiu, vor merge la Runcu, „luându-l și pe Golopenția cu noi, ca să-l punem la curent cu meșteșugurile investigatorului social” (Stahl, 1981, p. 291). Această deplasare este ulterioară campaniei monografice, și a fost întreprinsă pentru completarea cercetărilor, cu o utilitate atât monografiei, cât și lui Brăiloiu și studiilor sale etno-muzicologice. Stahl îl însoțea pe Brăiloiu în cercetările de teren ale acestuia încă din 1928, „spre neplăcerea profesorului Gusti care avea impresia că trădez sociologia pentru folclor” (*ibidem*, p. 97). Și pentru că Stahl îl va cunoaște pe Golopenția în toamna anului 1930, când acesta din urmă, printr-o scrisoare (Golopenția, 2014, p. 418), îi va cere să-l sprijine pentru ocuparea postului de bibliotecar al Seminarului de Sociologie, putem deduce că ambigua formulare „în primăvara aceluiași an” (Stahl, 1981, p. 291), cu referire la deplasarea celor trei (Stahl, Brăiloiu, Golopenția) la Runcu, nu poate să fie decât primăvara anului 1931.

„Sunt și acum mândru că, după o singură convorbire, mi-am dat seama de valoarea lui; și, mai ales, că am reușit să-l conving pe profesor să-l numească custode, deși postul era solicitat de mulți vechi monografiști” – H. H. Stahl (*ibidem*).

Ulterior acelei scrisori către Stahl, din toamna anului 1930, Golopenția va începe să frecventeze cursurile și seminariile susținute de Gusti și Stahl. În scurt timp ajunge să fie prezent în cel mai intim cerc al monografiștilor, fiind invitat să ia masa cu Gusti, alături de principalii membri ai Școlii: Stahl, Vulcănescu, Herseni, Răcoasa (Golopenția, 2012, p. 205).

Campania monografică din Cornova se va desfășura în perioada 25 iunie – 13 august 1931, având 55 de participanți (Diaconu, 2000, p. 225, 226). Golopenția se va ocupa cu cercetarea procesului de orășenizare, tematică ce nu va constitui principala sa contribuție în cadrul Școlii. Această campanie nu va aduce modificări în metodologia de cercetare – cum de altfel a fost cazul și în precedenta, cea din Runcu (1930), precum și cea din Șanț (1935, 1936), care a fost ultima campanie în formatul clasic (Rostás, 2005, p. 30) – Școala trecând printr-o perioadă de stagnare teoretică odată cu încheierea campaniei din Drăguș (1929), care a constituit „punctul culminant” al monografiilor gustiene (Stahl, 1981, p. 119). În acest plan al inovării metodologice, aici contribuția lui Golopenția va fi majoră, putând fi considerată chiar radicală.

Cornova este prima campanie monografică în care Gusti nu este prezent permanent, venind doar în scurte vizite, fiind deja angajat în chestiuni ministeriale (*ibidem*, p. 161). De altfel, în următorul an, 1932, Gusti îl va lua și pe Golopenția la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor, ca șef de cabinet, Gusti ocupând aici funcția de ministru între iunie 1932 și noiembrie 1933 (Gusti, 1934, p. V).

Ca o confirmare în plus a calităților tânărului Golopenția, care avea doar 21 de ani pe când lua contact cu Școala Gusti, în 1933 obține o bursă doctorală din partea Fundației Rockefeller. De reținut că studiul care i-a facilitat obținerea acestei burse se intitula „Dezvoltări recente în teoria și metodologia sociologică și raporturile dintre sociologie și celelalte științe sociale” (Golopenția, 2002, p. LVIII).

Astfel, în noiembrie 1933 sosește la Berlin, la Facultatea de Filosofie și Drept a Universității „Friedrich-Wilhelm”. O Universitate la care toți profesorii intrau în sală salutând cu brațul ridicat (*idem*, 2004, p. 184). Doctorandul Golopenția ajunsese într-o Germanie în care Hitler tocmai fusese numit cancelar, la începutul aceluiași an, iar până la sosirea sa din noiembrie, se instaurase deja sistemul partidului unic.

Contactul cu această Germanie totalitară îi relevă mecanisme sociale – cum ar fi structurile de încadrare a tineretului – la a căror implementare în context românesc avea să contribuie după revenirea în țară. Chiar va experimenta regimul de viață cazonă de la *Boberhaus*, așezământ cunoscut ca un adevărat nucleu al mișcărilor de tineret din Germania, centrat pe taberele de muncă, cu un program cotidian bazat pe disciplină militară și exerciții fizice (*idem*, 2010, p. 246).

După mai multe căutări și răzgândiri, în 1936 susține teza cu titlul „Informarea Conducerii Statului și Sociologia Tradițională”, lucrare care, trebuie precizat, nu face notă discordantă cu climatul totalitar în care a fost scrisă, ba chiar se adresează unui astfel de regim totalitar:

„În cele ce urmează vom schița în ce măsură noul corp de conducere, autoritar și totalitar, are nevoie de contribuția științelor privitoare la realitatea politică pentru exercitarea acțiunii de integrare și pentru obținerea informațiilor” (Golopenția, 2002, p. 26).

Această lucrare e un moment hotărâtor și pentru geneza unei alte inovații metodologice, utilizarea sistematică a statisticii, elocventă fiind citarea lui Lueder și a sa *Istorie critică a statisticii* din 1817, referitor la relația dintre statistică și statul absolutist: „A governa totul înseamnă a ști totul [...]” (*ibidem*, p. 42).

Statistica va deveni o parte integrantă, s-ar putea zice definitorie, a principalei inovații a lui Golopenția: monografiile sumare. Și de aici derivă confuzia care a condus, în faza preliminară a acestui proiect doctoral, la asocierea numelui său cu monografiile pe probleme. O nomenclatură care poate genera confuzii îndreptățite, pentru că una sunt monografiile pe probleme, și alta sunt monografiile sumare, care și ele pot fi pe probleme, chiar așa numindu-le un membru al Școlii, „monografii sumare pe probleme”, cum se va vedea într-un citat redat ceva mai jos.

O primă aplicare în cercetările Școlii a metodei monografiilor sumare va avea loc în vara anului 1938, când Fundația Culturală Regală „Principele Carol” a trimis echipele regale în 60 de sate, totalizând un număr de 860 de studenți participanți (Stahl, 1981, p. 361). Pentru prima dată în cadrul Școlii Gusti, sub conducerea lui Golopenția, se încerca o amplă cercetare a satului românesc, dar nu plecând de la un sat anume, ci analizând mai multe tipuri de sate, din regiuni diferite ale țării. Problemele pe care se va concentra Golopenția vor fi: populația, sănătatea, economia și cultura satelor cercetate, urmărindu-se formularea unei tipologii a satului românesc. Astfel, în Oltenia au fost trimise 3 echipe, 12 în Muntenia, 9 în Moldova, 10 în Basarabia, 2 în Bucovina, 12 în Transilvania și 9 în Banat. Date fiind împrejurările, mulți studenți neavând pregătire sociologică, eforturile echipelor vor fi axate mai mult pe muncă edilitară, „aproape fiecare capitol se bazează pe un material cules numai dintr-unele din aceste sate” (Golopenția, *Sociologie Românească*, nr. 7–12, 1942, p. 629).

Chiar și așa, conform lui Stahl, această apariție editorială „poate fi considerată ca cel mai temeinic document de care dispunem pentru cunoașterea stărilor de fapt, alarmante, din preziua celui de-Al Doilea Război Mondial” (Stahl, 1981, p. 362).

În autorecenzia primelor volume, publicată în ultimul număr al *Sociologiei Românești*, apărut în 1942, Golopenția îi acordă tot meritul lui Gusti pentru demararea acestui nou tip de cercetare, adevărul fiind că au fost dezbateri foarte intense, după cum se va vedea mai jos, pentru a-l convinge să permită această nouă traiectorie.

„Autorul acestei recenzii nu a cerut în primăvara lui 1938, când se discuta programul de lucru pentru vara aceluiași an, Prof. Gusti decât autorizația de a relua și pune la punct una din vechile monografii de sat. Prof. Gusti a ripostat atunci că trebuie pornit pe căi noi sugerând folosirea pentru scopuri de cercetare echipele studențești voluntare ale Fundației Regale ce se vor ocupa de ridicarea satelor” – Anton Golopenția (*Sociologie Românească*, nr. 7–12, 1942, p. 629).

Printre cele mai timpurii studii despre Școala Gusti, apărut în perioada imediat următoare reabilitării sociologiei de la sfârșitul anilor '60, este și studiul lui Pompiliu Caraioan, de unde este extras citatul de mai jos, în care putem vedea o altă desfășurare a discuțiilor premergătoare monografiilor sumare:

„Înainte de pornirea acestei anchete, D. Gusti, ca și unii dintre elevii lui, în cadrul unor furtunoase ședințe ținute la ISR, s-au opus chiar violent noii inițiative. [...] Propunerea lui AG pornea de la o experiență; la sugestia lui, filiala din Timișoara a ISR, studiind câteva comune bănățene (Sârbova, Belinți, Ohaba etc.), pusese în centrul investigației chestiunea depopulării, într-adevăr fundamentală pentru Banatul de atunci; rezultatele anchetei sociologice astfel conduse au fost atât de revelatoare, încât planul lui AG privitor la întocmirea monografiilor sumare pe probleme a înfrânt rezistențele rutiniere”

(Caraioan, 1971, p. 140, 141).

Studiul citat mai sus a fost creditat cu un înalt potențial de clarificare a temei supusă acum analizei, o dată pentru că e validat de Stahl, care, la un deceniu distanță, îl aprecia drept „cel mai bun studiu despre Școală din câte s-au publicat până acum” (Stahl, 1981, p. 383), dar în primul rând pentru că Sanda Golopenția, autoarea monumentalei *restitutio* a operei lui Anton Golopenția, consideră că autorul este „primul și a rămas cel mai acut analist al inovațiilor lui AG în cadrul Școlii gustiene” (Golopenția, 2014, p. 175).

În pofida acestui prestigiu, conferit de autorități incontestabile, studiul lui Caraioan constituie punctul de plecare al unei teze eronate, care distorsionează geneza teoretică a monografiilor pe probleme. În realitate, Golopenția nu a contribuit la elaborarea acestei metode, iar pentru a demonstra asta, pentru a rectifica o eroare care continuă să fie prezentă în literatura de specialitate, este necesară aducerea în discuție a unei alte personalități a sociologiei interbelice. Un intelectual cu un extraordinar parcurs biografic, cu o contribuție semnificativă la dezvoltarea cercetării sociologice, pe care Sanda Golopenția îl consideră „un Dimitrie Gusti bănățean” (idem, 2012, p. XCIX).

Cornel Grofșorean, adevăratul autor al metodei monografiilor centrate pe probleme, s-a născut la 27 octombrie 1881, în Periam, Timiș. A studiat dreptul la Budapesta, unde a urmat și cursurile de sociologie ale profesorului Oszkár Jászi, la îndemnul căruia va aprofunda studiul problemelor sociologice (Albert, 2009, p. 13). Un aspect demn de reținut, în 1914, pe când era avocat în Lugoj, îi va convoca la școala satului pe țărani din Boldur, o localitate învecinată Lugojului, pentru a le vorbi despre igienă (idem, 2019, p. 36). În anul următor, 1915, ajunge pe frontul din Italia, în cadrul unui batalion de artilerie. A participat la bătălii soldate cu enorme pierderi de vieți omenești, chiar el mirându-se în memoriile sale cum de a reușit să scape cu viață (*ibidem*, p. 37). În 1932 ocupa funcția de primar al Timișoarei, poziție de pe care a putut facilita apariția Institutului Social Banat-Crișana. Un institut care, dincolo de o evidentă afiliere intelectuală, nu era o filială

a Institutului Social Român (*ibidem*, p. 232), cum eronat s-a exprimat Caraioan și în această privință. Această autonomie explică și libertatea metodologică în cercetările ce nu se vor lăsa mult timp așteptate. Astfel, în 1934 – la doi ani de la inaugurarea la care fusese și el prezent – Dimitrie Gusti revenea la Timișoara pentru a participa la festivitatea de încheiere a primei campanii monografice a ISBC, cea din satul Belinț. O monografie în care, deși se urma sistemul gustian al cadrelor și manifestărilor, rolul acestor aspecte va fi drastic redus, limitându-se la o prezentare generală, cercetarea axându-se pe problema natalității scăzute. Ca urmare, numărul medicilor – implicit și volumul documentar tematic – a fost mai consistent decât în oricare altă campanie a Școlii Gusti (Cernea, 2012, p. 52).

La puțin timp de la apariția studiului lui Caraioan, Mihail M. Cernea scria un articol despre inovațiile metodologice din cadrul Școlii. Acest articol va fi publicat abia în anul 2012, într-un număr al revistei *Secolul 21*, număr dedicat Școlii Sociologice de la București, coordonat de Sanda Golopenția. Analizând monografia Belinț, Cernea subliniază principala mutație metodologică: renunțarea la descrierea exhaustivă. Dând exemplul folclorului – care în schema gustiană e încadrat la „manifestări spirituale” –, se realizează o filtrare, o selecție riguroasă a elementelor relevante pentru problema centrală a monografiei. Astfel, cercetarea s-a focalizat asupra folclorului erotic, privit ca un indicator al mentalității sexuale a comunității și, implicit, ca un factor explicativ al fenomenului denatalității (*ibidem*, p. 52). Cernea face o diferențiere clară între monografia pe probleme și monografia sumară, având meritul de a nu pune această inovație a institutului bănățean pe seama unei sugestii venite de la București, fie ea și din partea lui Golopenția, și el tot un bănățean. Totodată are meritul de a menționa și numele personalităților reprezentative ale acestui institut, printre ele și pe cel al lui Cornel Grofșorean, aspect omis de Caraioan. Evită însă să aducă în discuție evidentă influență pe care abordarea metodologică a ISBC a putut-o avea asupra monografiilor sumare ale lui Golopenția. La rândul său, și Cernea citează din studiul lui Caraioan, dar omite pasajul care pune cercetările ISBC pe seama influenței lui Golopenția.

Stahl respinge și el această geneză teoretică, dar în același registru al negației implicite. În memoriile sale, publicate în 1981, relatează din contextul ședințelor în care Golopenția milita pentru noile metode:

„Și în această privință aveam un antecedent pe care ne puteam bizui, dat fiind că Institutul Social Banat, în monografiile făcute în satele Belinț și Sârbova, axase întreaga cercetare pe grava problemă a «denatalității», foarte alarmantă în această regiune”

(Stahl, 1981, p. 360).

Însă, în mod inexplicabil – deși el ar fi fost cel mai în măsură să o facă – se eschivează de la clarificări fundamentale pentru stabilirea adevărului:

„Despre monografiile alcătuite de Institutul Social din Banat, nu am a face comentarii, dat fiind că nu am avut prilejul să lucrez cu acea harnică echipă, de sub conducerea lui C. Grofșoreanu, de care s-au ocupat în special Golopenția și cu Neamțu.”

(*ibidem*, p. 389)

Astfel, studiul lui Caraioan a continuat să fie relevant, permițându-se perpetuarea acestei nedrepte excluderi a lui Grofșorean ori de câte ori erau aduse în discuție inovațiile apărute în metodologia Școlii, regăsindu-l citat și în anul 1996, la Maria Larionescu, în *Școala Sociologică de la București* (Larionescu, 1996, p. 22), apoi în 2002, la Sanda Golopenția, în *Anton Golopenția, Opere Complete, vol. I* (Golopenția, 2002, p. LXXXII), precum și în 2012, la Antonio Momoc, în *Capcanele politice ale sociologiei interbelice* (Momoc, 2012, p. 304).

Acest demers publicistic, articolul pe care îl parcurgeți acum, a fost impulsionat de prezența pasajului eronat al lui Caraioan și în cel mai recent titlu din bibliografia cercetării mele doctorale. E vorba despre un volum apărut în 2023: Radu Baltasiu – *Anton Golopenția, Crestomație* (p. 142). Foarte probabil că are o răspândire mai vastă decât cele trei titluri rediate anterior, și mai actuală² decât cel din urmă, dar prezentul articol își propune o demontare a tezei lui Caraioan, nu o inventariere a întregii ei răspândiri.

O demontare deloc facilă, având în vedere statutul său de membru al Școlii – Caraioan l-a cunoscut personal pe Gusti, precum și pe Golopenția, chiar a fost martor ocular la ședințele „furtunoase” care vizau inovațiile metodologice – statut care-i conferă legitimitate deplină în această privință. Apoi, absența unei delimitări explicite din partea lui Stahl – martor ocular cu o autoritate mult mai însemnată – a contribuit decisiv la consolidarea acestei interpretări, făcând aproape imposibilă contestarea ei.

„După apariția celor patru volume proiectate, vom fi probabil nevoiți să rejudecăm multe din credințele noastre relative la Școala lui Gusti” – Zoltán Rostás (Rostás, 2005, p. 123).

Referința de mai sus vizează volumele din seria *Rapsodia Epistolară*, în care Sanda Golopenția a publicat întreaga corespondență românească a lui Anton Golopenția, însumând aproape două mii de scrisori trimise și primite, oferindu-ne o inedită perspectivă din interiorul Școlii. Scrisorile esențiale pentru demonstrația care urmează apar în corespondența cu Grofșorean, publicată în volumul III din 2012. Deși accesibile încă din 1996, când Carmen Albert și Valeriu Leu analizează inclusiv aceste scrisori esențiale – fără a le publica integral, dar cu excerptări elocvente, printre ele și cele care conțin cheia demontării tezei lui Caraioan (*Banatica*, nr. 14, 1996, p. 357) – literatura de specialitate rămâne indiferentă, Albert însăși continuând raportarea la această teză și într-un articol din 2012 (*Sociologie Românească*, volumul X, nr. 2, 2012, p. 68).

² A se vedea *Sociologie Românească*, vol. 23, nr. 2, 2025, p. 61, 62.

Persistența acestei inerții istoriografice devine cu atât mai simptomatică cu cât se menține în actualitate, cea mai recentă ocurență identificată – menționată în ultima notă de subsol – datând din 31 decembrie 2025.

Argumentația care urmează descalifică orice raportare ulterioară la această teză.

Prima scrisoare disponibilă datează din 17 octombrie 1935, pe când Golopenția era încă în Germania, și constituie o rugămintă a acestuia către Grofșorean, cerându-i să-i fie ghid unui tânăr jurist german, Hermann Reinbothe, care avea să sosească la Timișoara pentru a se documenta pe probleme muncitorești și sociale:

„Stimate domnule dr. C. Grofșorean,

O rugămintă, pe care trebuie să vi-o adresez, mă îmboldește să duc la îndeplinire hotărârea luată demult de a mă pune la dispoziția Institutului Social Banat-Crișana. Patriotismul meu «local», bănățenia mea, a rămas vie cu toți anii pe care i-am petrecut la București [...] Aș fi vrut să vă fiu de folos încă de la înființarea Institutului și de la scoaterea întâiului număr al Revistei. Dar, prins în lucrările de la Minister, n-am găsit răgazul trebuincios”.

(Golopenția, 2012, p. 292, 293)

Lipsește din arhive răspunsul dat de Grofșorean, dar în următoarea scrisoare a lui Golopenția, datată 31 octombrie 1935, demontarea genezei eronate a metodei monografiilor pe probleme, sesizabilă încă din primele rânduri ale întâiei scrisori, acum devine indubitabilă:

„Scrisoarea Dv. mi-a produs multă plăcere. Și, ca să vă spun tot, și mirare. Nu știam că vă e cunoscută existența mea, că mă așteptați. Altminteri m-aș fi înfățișat mai degrabă”.

(*ibidem*, p. 294)

Singura deducție posibilă este că acesta a fost primul contact dintre Golopenția și Grofșorean. Și pentru că la această dată, octombrie 1935, deja era încheiată și cea de-a doua campanie monografică organizată de ISBC, cea din satul Sârbova, din această cronologie reiese o imposibilitate flagrantă ca metoda inedită a ISBC să fi fost inițiată la sugestia lui Golopenția. Chiar și în eventualitatea descoperirii și a altor scrisori – posibilitate evocată de Sanda Golopenția (*ibidem*, p. C) – această cronologie nu poate fi răsturnată. Coroborat cu argumentul cronologic, frazeologia epistolară evidențiază o autoexcludere din procesul elaborării acestei metode. Prin formulări care justifică absența și exprimă regretul neimplicării în activitatea incipientă a ISBC, Golopenția însuși își infirmă contribuția³.

³ Demonstrația se limitează exclusiv la acest cadru temporal, care circumscrie etapa de fundamentare metodologică a ISBC. Influența interacțiunilor ulterioare nu constituie obiectul prezentei analize.

Demonstrația se încheie cu un fragment dintr-o scrisoare din 11 februarie 1938, unde Golopenția, în urma parcurgerii manuscrisului monografiei Belinț, face o destăinuire revelatoare:

„«Metoda specială», pe care Dv. o înfățișați ca o formă mai modestă a cercetării sociologice, este, sunt convins, chiar metoda pe care le-o impun împrejurările actuale științelor sociale. Convingerea aceasta este rezultatul cel mai de seamă al studiilor mele (vă trimit azi un exemplar din teza mea de doctorat, consacrată în întregime susținerii acestei afirmații). Cercetarea de dragul teoriei este necesară, dar numai o operație accesorie, de vreme ce teoria nu e decât un mijloc pentru a ajuta lămurirea mai pătrunzătoare a realității în vederea unei mai bune organizări a ei. M-au împiedicat greutățile readaptării la împrejurările din țară să spun mai degrabă lucrurile acestea. De acum încolo vreau, însă, să lupt pentru ele”.

(*ibidem*, p. 301)

Și, într-adevăr, la puțin timp de la această scrisoare, Golopenția va începe „lupta”, despre care am aflat, atât din relatările lui Caraioan, cât și din cele ale lui Stahl, că a fost una înverșunată:

„Golopenția, pe un ton cam agresiv, ori de câte ori era vorba de discutarea unor idei capitale, în ciuda blândeții lui fundamentale, a avut darul să-l supere pe profesorul Gusti, care a început prin a-l socoti «apostat» și «rebel»”. – H. H. Stahl

(Stahl, 1981, p. 360)

Revelator aici – pe lângă destăinuirea din ultimele două fraze – este și modul în care se raportează la „metoda specială” a ISBC, de pe o poziție neparticipativă, exterioară procesului de elaborare („pe care Dv. o înfățișați”), confirmându-se încă o dată caracterul anterior și autonom al acestei metode față de orice influență pe care Golopenția ar fi putut s-o exercite. Caracterul anterior, pentru că metoda „înfățișată” în manuscrisul Belinț deja fusese aplicată în teren, în vara anului 1934, pe când Golopenția se afla abia în primul an de studiu, încă departe de aprofundarea tematicii tezei de doctorat, teză pe care o invocă pentru a-și legitima expertiza pe acest subiect⁴. Caracterul autonom, pentru că discret trimite la o traiectorie teoretică proprie, cu un parcurs independent, dar cu o finalitate convergentă

⁴ Stadiul la care se afla pe 12 septembrie 1935 viza un alt orizont, după cum precizează într-o scrisoare adresată Ștefaniei Cristescu: „Teza se conturează de acum; înainte de câtăva vreme mă întrebam dacă o voi putea întruchipa vreodată. Temă franțuzească până la urmă: «Problema politicii pozitive. Contribuția pozitivismului francez la o fundamentare a explorării realității istoriei»” (Golopenția, 2010, p. 361). Contextualizare: pe când Golopenția era preocupat de studiul pozitivismului francez, ISBC încheia – pe 2 septembrie, același an – cea de-a doua campanie monografică în care aplica metoda centrării pe probleme.

abordării ISBC, pe care o prezintă drept rezultatul „cel mai de seamă” al studiilor sale⁵. Autoexcluderea doar sugerată mai sus, aici este tranșantă.

Important de remarcat că rândurile din această scrisoare, datată 11 februarie 1938, preced cu puțin timp ședințele în care Golopenția a susținut metoda monografiilor sumare. E vorba de ședințele din primăvara aceluiași an, 1938, în care se discuta programul de lucru pentru echipele regale din acea vară, vara în care Golopenția reușea să demareze ancheta celor 60 de sate. Așadar, nu numai că metoda monografiilor pe probleme nu a fost influențată de Golopenția, se poate spune că Golopenția a fost influențat de această metodă, cel puțin în luarea inițiativei de a pune în practică teoriile acumulate în urma studiilor sale. Din această succesiune – de la momentul declanșator al inițiativei, reprezentat de parcurgerea manuscrisului Belinț, la momentul punerii în practică prin susținerile din cadrul ședințelor – reiese o relație de cauzalitate, oarecum mărturisită chiar de Golopenția. Și pentru că studiile sale au vizat tocmai metodologii de cercetare, contribuția sa la inovarea metodelor de cercetare nu poate fi contestată.

Doar că frapează reticența în a-i acorda credit acestui „Dimitrie Gusti bănațean”, în contrast cu îngăduința cu care îi atribuie merite necuvenite celuilalt.

În concluzie, rândurile în care Stahl vorbea despre monografiile centrate pe probleme, care au declanșat acest proiect de refacere a monografiei Clopotiva, se referă la o metodă elaborată în cadrul Institutului Social Banat-Crișana de la Timișoara.

O metodă care nu poate fi pusă pe seama condițiilor universitare din Banat, unde lipseau facultățile cu profil uman, Institutul neavând de unde să atragă studenți care să participe la cercetările de teren, și nici specialiști din domenii suficient de diverse pentru a întruni schema gustiană a pluridisciplinarității (Albert, 2019, p. 232).

O metodă care nu poate fi pusă nici pe seama unei sugestii venită din partea lui Anton Golopenția, cum s-a tot vehiculat de mai bine de 50 de ani...

Principalul factor modelator al acestei metode a fost Cornel Grofșorean.

Acesta, în parcursul său programatic, încă din 1914 manifestă interes pentru domeniul social, când, după cum s-a precizat mai sus, le-a ținut țăranilor din Boldur o prelegere despre igienă. Carmen Albert identifică un interes pentru problemele sociale mult mai precoce de atât, tocmai din 1898, pe când avea vârsta de doar 17 ani; în însemnările sale apar referiri la țăranii afectați de foametea declanșată în acel an în mai multe părți ale Europei (*ibidem*, p. 34). Apoi, pe lângă urmarea cursurilor de sociologie ale lui Jászi, în 1907 apare ca membru al Societății de Științe Sociale din Budapesta (Golopenția, 2012, p. XCIX). Având

⁵ Contextul permite luarea în considerare a unui fenomen relativ frecvent în istoria ideilor, cunoscut sub numele de *multiple discovery* (descoperire multiplă), un concept care presupune apariția independentă și cvasi-simultană a unor idei similare la cercetători diferiți (Merton, 1968, p. 9). Acest aspect merită o analiză aprofundată, care însă nu își are rostul aici, întrucât nu are implicații asupra ipotezei supusă demonstrației.

această înclinație pentru social, Grofșorean a impus cercetarea pe probleme pentru că a conștientizat caracterul alarmant al unui fenomen socio-medical: denatalitatea.

Monografiile pe probleme, modeste pe lângă monografiile gustiene exhaustive, nu au reprezentat un compromis impus de insuficiența resurselor umane specializate – ci constituie viziunea unui om extraordinar, care a înțeles necesitatea unei analize cât mai temeinice, convins că o cunoaștere aprofundată reprezintă condiția preliminară a oricărei intervenții eficiente.

„Institutul Social Român din București este o înaltă instituție științifică, unde se face știință pentru știință, sociologie pentru sociologie, pur științifică; pe când Institutul Social Banat-Crișana, se folosește numai de armătură științifică pentru descoperirea neajunsurilor sociale, având ca prim obiectiv propuneri bine documentate în vederea măsurilor inexorabile, care se impun autorităților în drept cu forța brutală a realității”. Cornel Grofșorean (*apud* Albert, Leu, *Banatica*, 1996, p. 350).

O confirmare în plus a validității acestei metode poate fi considerată și invitația pe care Gusti i-a adresat-o lui Grofșorean, ca pe lângă comunicarea cu care își anunțase participarea, să facă și „o comunicare specială” despre metoda de cercetare a ISBC, în cadrul Congresului Internațional de Sociologie din 1939 (Albert, 2019, p. 262).

Izbucnirea războiului nu a însemnat anularea congresului, doar l-a amânat, cu adevărat problematică a fost pacea care i-a urmat, care pentru sociologia românească avea să fie fatală. Odată cu desființarea oficială a sociologiei, la doar câteva luni distanță, moare și Cornel Grofșorean, în 1949. Doi ani mai târziu, în spitalul închisorii Văcărești, se stingea încet Anton Golopenția.

În urma acestei reconfigurări epistemologice a cadrului metodologic gustian se impune întrebarea dacă demersul proiectului de cercetare doctorală este încă definit de intenția inițială? Am urmărit refacerea unei monografii gustiene, dar metoda monografiilor pe probleme nu-i aparține, cum am crezut inițial, lui Anton Golopenția.

În ce măsură se mai poate spune acum că această metodă îi aparține Școlii?

BIBLIOGRAFIE

1. Albert, Carmen (2009). *Documentele Institutului Social Banat-Crișana*, vol. II. Timișoara: Mirton. (2019). *Cornel Grofșorean*. Cluj-Napoca: Editura Mega.
2. Baltasiu, Radu (2023). *Anton Golopenția – Crestomație*. București: Editura Oscar Print.
3. Caraioan, Pompiliu (1971). *Sociologia Militans*, vol. IV (2). *Profesorul Dimitrie Gusti și Școala sociologică de la București* (p. 35–151). București: Editura Științifică.
4. Conea, Ion (1940). *Clopotiva, un sat din Hațeg*. București: Institutul de Științe Sociale al României.
5. Diaconu, Marin (2000). *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*. București: Editura Eminescu.
6. Golopenția, Anton (2002). *Opere Complete – vol. I Sociologie*. București: Editura Enciclopedică.
7. Golopenția, Anton (2010). *Rapsodia Epistolară*, vol. II. București: Editura Enciclopedică.
8. Golopenția, Anton (2012). *Rapsodia Epistolară*, vol. III. București: Editura Enciclopedică.
9. Golopenția, Anton (2014). *Rapsodia Epistolară*, vol. IV. București: Editura Enciclopedică.

10. Gusti, Dimitrie (1934). *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor*. București: Tipografia Bucovina.
11. Larionescu, Maria (1996). *Școala sociologică de la București*. București: Editura Universității București.
12. Merton, Robert K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
13. Momoc, Antonio (2012). *Capcanele Politice ale Sociologiei Interbelice*. București: Editura Curtea Veche.
14. Rostás, Zoltán (2000). *Monografia ca Utopie*. București: Editura Paideia.
15. Rostás, Zoltán (2005). *Atelierul Gustian*. București: Editura Tritonic.
16. Stahl, H.H. (1981). *Amintiri și Gânduri*. București: Editura Minerva.

PERIODICE:

1. Albert, Carmen; Leu, Valeriu (1996). Din istoria cercetării sociologice în Banat: Dimitrie Gusti, Anton Golopenția, Cornel Groșorean și Institutul Social Banat-Crișana (1932–1944). *Banatica*, 14, 347–385.
2. Albert, Carmen (2012). Cercetarea monografică regională interbelică: cazul bănățean. *Sociologie Românească*, volumul X, 2, 64–72.
3. Cernea, Mihail M. (2012). Diversificarea tipologică a cercetărilor asupra comunităților rurale. *Secolul 21*, 1–6, 48–56.
4. Golopenția, Anton (1942). 60 sate românești, cercetate de echipele studențești în vara 1939. *Sociologie Românească*, anul IV, 7–12, 629–630.
5. Mitulescu, Sorin; Giugăl, Aurelian (2025). Reveniri la Goicea (Mare): Satul românesc între monografierea de tip gustian și abordarea proceselor locale de schimbare. *Sociologie Românească*, volumul 23, 2, 57–74.

